

Jerzy Tofiluk

O przygotowaniach do Soboru Wszechprawosławnego

Elpis 1/1, 69-84

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O PRZYGOTOWANIACH DO SOBORU WSZECHPRAWOSŁAWNEGO

Soborowość jest jedną z najistotniejszych zasad, którymi kieruje się Kościół Prawosławny. Ta zasada realizowana jest poprzez sobory. Dowodzi tego zarówno dziedzictwo Soborów Powszechnych, soborów lokalnych z I i II tysiąclecia, jak i świadomość oraz praktyka współczesna lokalnych Kościołów Prawosławnych.

Konieczność zwołania Soboru Wszechprawosławnego przez większość prawosławnych jest uważana za sprawę oczywistą. Próby zwołania takiego soboru pojawiły się na początku naszego stulecia i nieprzerwanie były przedmiotem starań wielu hierarchów prawosławnych, w sposób zaś szczególnie Patriarchatu Konstantynopola.

I. Pierwsze próby zwołania Soboru Wszechprawosławnego¹.

Encyklikę Patriarchy Ekumenicznego Joachima III z 1902 roku, skierowaną do wszystkich siostrzanych Kościołów Prawosławnych, można uznać niewątpliwie za początek drogi do zwołania Soboru Wszechprawosławnego. Dokument ten wskazuje na konieczność ściślejszej i bardziej dynamicznej wewnętrznej wspólnoty, soborowości i współdziałania, aby dać świadectwo jedności.² Po tym wezwaniu do jedności i wysiłku w poszukiwaniu tej jedności zarówno w Prawosła-

¹ Historię przygotowań do Wszechprawosławnego Soboru w latach 30-tych XX wieku przedstawiłem w oparciu o artykuł obecnego Patriarchy Ekumenicznego Bartłomieja: B. Arhontonis, *Prospatheiai Sygkrotiseos Oikoumenikis Sinodou pro Pentikontaetias*, (w:) *Timitikon Afieroma eis ton Mitropolitin Kitrous Barnaban*, Athenai 1980, s. 85-92.

² Por. K. Leśniewski, *Zaangażowanie prawosławia w ruch ekumeniczny*, „Arche” 3-4/1998, s. 9

wiu, jak i z całym światem chrześcijańskim, zaczęła stopniowo urzeczywistniać się idea zwołania Soboru Wszechprawosławnego.

1 czerwca 1923 roku w Konstantynopolu pod przewodnictwem patriarchy Melecjusza odbyła się Konferencja Wszechprawosławna, która z radością przyjęła propozycję metropolity Transynwanii, aby 1600-lecie I Soboru Powszechnego świętować wspólnie przez wszystkich prawosławnych. Dlatego też konferencja ta poprosiła patriarchę Konstantynopola o przejęcie inicjatywy i podjęcie działań mających doprowadzić do zwołania Soboru Panprawosławnego, który byłby nie tylko świętowaniem rocznicy Niceanum, ale również powinien zająć się problemami współczesnymi. Podczas tej konferencji wyrażono życzenie, aby na taki sobór zaprosić przedstawicieli wszystkich Kościołów przyjmujących Symbol Wiary Nicejsko-Konstantynopolitański.

26 marca 1924 roku patriarchowie Aleksandrii, Antiochii i Jerozolimy wspólnie zwracają się do pozostałych Kościołów Prawosławnych z propozycją zwołania Wielkiego Lokalnego lub Ekumenicznego Synodu Wszechprawosławnego w Jerozolimie. Uzyskano nawet zgodę rządu Palestyny, aby taki synod mógł się odbyć w Jerozolimie. Z inicjatywy patriarchy aleksandryjskiego zwrócono się wówczas do patriarchy Konstantynopola Grzegorza VII, aby jako posiadający honorowy prymat, zwołał taki Synod. Trzej patriarchowie w swoim liście proponują również tematy, którymi miałby się zająć synod. Są to między innymi: sprawa kalendarza, zagadnienie paschalii (możliwość wspólnego świętowania Paschy z innymi chrześcijanami), problem zjednoczenia z innymi Kościołami: przedchalcedońskimi, anglikańskim i starokatolickim, problem schizmy bułgarskiej, przeanalizowanie kanonów prawa kościelnego, zaakceptowanie ksiąg symbolicznych. Inicjatywa trzech patriarchów wschodnich nie została zaakceptowana przez Patriarchat Ekumeniczny, który podtrzymał swoją poprzednią propozycję z 1923 roku. Dał też temu wyraz w encyklice z 27 maja 1924 roku, którą powołał komisję do opracowania szczegółowej tematyki wstępnych dokumentów przyszłego soboru. Podobne komisje powstały również w innych Kościołach Prawosławnych, na przykład w Atenach powstała bez wiedzy Świętego Synodu komisja składająca się z duchownych i osób świeckich, której prace nie były obojętne dla dalszego wkładu Kościoła Grecji w prace przygotowawcze, mimo potępienia tej Komisji przez Sobór Biskupów Kościoła Grecji.

Pomimo dużego zaangażowania wielu osobistości ówczesnego świata prawosławnego w 1925 roku, w 1600 rocznicę Soboru w Nicei, nie doszło do zwołania Soboru Wszechprawosławnego, jednak nie zaniedbano myśli o zwołaniu takiego forum.

W tym miejscu warto wspomnieć o zachowanych w archiwum Patriarchatu Konstantynopola liście Świętego Synodu Kościoła Rosyjskiego z 11 grudnia 1924 roku z propozycją, aby Sobór Wszechprawosławny zwołać w Rosji z dwóch powodów:

1. niemożliwym byłoby przybycie rosyjskich hierarchów do Jerozolimy, gdzie planowano sobór,
2. przybycie wschodnich patriarchów do Rosji służyłoby poprawie sytuacji zewnętrznej,
3. i wewnętrznej Kościoła rosyjskiego (problem „Żywej Cerkwi” oraz problem święceń „lipkowców”.

10 grudnia 1925 roku Patriarchat Ekumeniczny w swoim liście do Kościołów Prawosławnych powraca do myśli zwołania Soboru Wszechprawosławnego, tym razem na Atosie w 1926 roku, w dniu Pięćdziesiątnicy. Wraz z listem tym przesłana jest propozycja tematyki przyszłego soboru i prośba o przekazywanie swoich uwag do propozycji Patriarchatu Ekumenicznego. Odpowiedzi Kościołów Prawosławnych wyrażają radość z ponownego podjęcia próby zwołania Soboru, jednak w większości wyrażają również niezadowolenie ze sposobu realizacji tak ważnych zamierzeń. Kościoły Cypru i Rumunii proponują najpierw zwołanie „Konferencji Przygotowawczej”, która przygotowałaby zarówno tematykę, jak i materiały dla przyszłego soboru. Patriarchat Rumuński w swojej odpowiedzi uznaje, że problem kalendarza należy rozwiązać szybko, ale ostrzega również, że „pozostałe tematy wymagają akademickiej dyskusji, gdyż Kościoły prawosławne nie są przygotowane do reform, które mogą przynieść złe skutki”.

Patriarcha Konstantynopola na podstawie otrzymanych odpowiedzi uznał, że istnieje wspólne pragnienie zwołania soboru, który jest konieczny i będzie miał duże znaczenie i przychylił się do propozycji zwołania Komisji Przygotowawczej, o czym powiadomił wszystkie Kościoły swoim pismem z dn. 1 maja 1926 roku. Panprawosławna Komisja Przygotowawcza zebrała się po raz pierwszy w 1930 roku na Atosie, w klasztorze Watopedi. Jednak pomimo rozpoczętych bardzo

konkretnych prac przygotowawczych w latach trzydziestych do zwołania Soboru nie doszło ze względu na wybuch II wojny światowej.³

I. Współczesne przygotowania do Soboru

W okresie powojennym prace przygotowawcze do soboru rozpoczęły się na początku lat sześćdziesiątych. Na I Wszechprawosławnej Konferencji, zwołanej przez patriarchę Atyenagorasa, która odbyła się w 1961 roku na wyspie Rodos, podjęto decyzję o konieczności podjęcia prac przygotowawczych do zwołania Soboru Wszechprawosławnego. Na tej konferencji opracowano również wstępny katalog tematów i problemów, którymi powinien się zająć przyszły sobór.⁴

Duże znaczenie w pracach przygotowawczych miała IV Konferencja Wszechprawosławna, która odbyła się w 1968 roku w Chambesy koło Genewy.⁵ Na tej konferencji ustalono podstawowe tematy, którymi powinien zająć się sobór i poproszono Kościoły lokalne o opracowanie stosownych opracowań. Tematy podzielono na cztery działy:

1. „Wiara i dogmat” z tematem: „Objawienie Boże i sposoby jego wyrażania”,
2. „Liturgia” (święty kult) z tematem: „Uczestnictwo i aktywność laików w życiu liturgicznym jako wyraz życia Kościoła”,
3. „Administracja i dyscyplina kościelna” z tematami:
 - „Adaptacja przepisów kanonicznych dotyczących postu w kontekście naszej epoki”,

³ Obok kilku prób i inicjatyw zwołania Soboru Prawosławnego przez Patriarchat Eku­meniczny należy jeszcze wspomnieć o działalności Patriarchatu Aleksandryjskiego, kierowanego przez patriarchę Melecjusza Metaksaksisa. Patriarcha Melecjusz w latach 1918-1921 był arcybiskupem Aten, w latach 1921-1923 patriarchą Konstantynopola, a w latach 1926-1935 patriarchą aleksandryjskim. On to 10. VII.1927 r. w listach skierowanych do wszystkich Kościołów zaproponował u siebie w Aleksandrii zgromadzenie przedstawicieli wszystkich Kościołów prawosławnych (ale przede wszystkim tych najbliższych tzn. tradycji greckiej) w sprawie reformy kalendarza i innych ważnych zagadnieniach. Jednak większość Kościołów prawosławnych, w tym również Kościół Polski – z powodu trudności wewnętrznych – odmówiła uczestniczenia w takim zgromadzeniu.

⁴ Katalog tematów przyszłego soboru opracowany na Rodos jest zamieszczony między innymi w: A. Znosko, *Prawosławne prawo Kościelne*, Warszawa 1975, II, s. 138-144.

⁵ Zob. J. Klinger, *Konferencja Przedstawicieli Kościołów Prawosławnych w Chambesy koło Genewy*, w: „Cerkiewny Wiestnik” 8/1968, s. 12-14.

- „Przeszkody w małżeństwie”,
 - „Problem kalendarza”.
4. „Kwestie teologiczne” z tematem: „ekonomia” i „akribia” w Kościele prawosławnym”.⁶

Ponadto na tej konferencji ustalono tryb prac przygotowawczych. Powołano Międzyprawosławną Komisję Przygotowawczą składającą się z teologów, która na podstawie przesłanych przez Kościoły lokalne materiałów wypracuje wspólne ogólnoprawosławne stanowisko odnośnie zaproponowanych tematów. Ustalono również, że to, co będzie opracowane przez Komisję Przygotowawczą, powinno być przyjęte przez Wszechprawosławną Konferencję Przesoborową reprezentującą episkopaty wszystkich Kościołów lokalnych, która to dopiero będzie miała prawo przesyłać dokumenty do rozpatrzenia na przyszłym soborze. W takim określeniu trybu prac przygotowawczych chodziło przede wszystkim o to, aby z dokumentami zapoznały się wszystkie Kościoły i aby nie tylko teologowie, ale przede wszystkim biskupi jako władza ustawodawcza w Kościele decydowali o tematyce i losach przyszłego Soboru. Ponadto na tej konferencji powołano do życia Sekretariat do spraw przygotowania Świętego i Wielkiego Soboru Kościoła Prawosławnego z siedzibą w Chambesy, na którego czele stanął pełniący tę funkcję do dzisiaj Damaskinos Papandreou, wówczas metropolita Traounopolis, a obecnie metropolita Szwajcarii.

Międzyprawosławną Komisją Przygotowawczą zebrano na pierwszym posiedzeniu w dniach 15-28 lipca 1971 roku w Chambesy. Wówczas to Komisja przestudiowała przesłane przez Kościoły Konstantynopola, Rosyjski, Serbski, Rumuński, Bułgarski i Grecki materiały i wypracowała wspólny dokument reprezentujący prawosławny punkt widzenia w kwestiach przyjętych do opracowania przez IV Wszechprawosławną Konferencję w 1968 roku. Międzyprawosławną Komisją Przygotowawczą zwróciła się z prośbą do Patriarchy Ekumenicznego, aby po konsultacjach ze zwierzchnikami Kościołów lokal-

⁶ D. Papandr ou, *Le saint et grand Concile de l'Eglise orthodoxe. Etat de sa preparation*, w: *Les Etudes Theologiques de Chambesy*, t. 1, *Eglise locale et Eglise universelle*, Chambesy-Geneve 1981, s. 220, por. *Dokumenty Komisji Przygotowawczej do Wielkiego Soboru Kościoła Prawosławnego*, opracowane przez M. Lenczewskiego, WPAKP 1/1972, s. 22-31.

nych zechciał zwołać I Wszechprawosławną Konferencję Przedso-
borową w pierwszej połowie lipca 1972 roku.⁷ Równocześnie Komisja
jednomyślnie zażądała, aby I Konferencja przygotowawcza przejrzała i
zrewidowała listę tematów soboru, opracowaną na Rodos w 1961 roku.
Niewątpliwie jedną z przyczyn tego żądania było nadanie 10 kwietnia
1970 roku przez Rosyjski Kościół Prawosławny autokefalii „Rosyj-
skiemu Grecko-Katolickiemu Kościołowi Prawosławnemu w Ameryce”,
który od tego momentu nazywany jest „Kościółem Prawosławnym
w Ameryce”. Decyzja Patriarchatu Moskiewskiego wywołała poważne
dyskusje kanonistów co do kanoniczności tego aktu oraz zapowiadała
przyszłe trudności w wypracowaniu wspólnego stanowiska.⁸

To żądanie Komisji uniemożliwiło zwołanie konferencji przedso-
borowej w 1972 roku. Patriarchat Ekumeniczny rozpoczął konsultacje
w sprawie tematów, które powinny być podjęte na przyszłym soborze.
Delegacje Patriarchatu Ekumenicznego, którym przewodniczyli Metro-
polita Chalcedonu Meliton lub Metropolita Tranoupolis Damaskinos
odwiedziły parokrotnie wszystkie Kościoły lokalne omawiając szereg
problemów związanych zarówno z tematyką, jak i samym zwołaniem
soboru. W październiku 1973 roku w Akademii Teologicznej na Krecie
odbyły się konsultacje teologów prawosławnych pod przewodnictwem
metropolity Damaskinosa. Zaproponowano wówczas, aby przyszły
Sobór zajął się przede wszystkim zagadnieniami wynikającymi z dzia-
łalności Kościoła we współczesnym świecie, rozpatrzeniem kompleksu
zagadnień życia eucharystycznego i duchowego w sytuacji sekularyza-
cji świata, i aby poruszono problem odrębności lokalnych Kościołów
prawosławnych i ich jedności.⁹

Dzięki zaangażowaniu i wysiłkom, przede wszystkim przedstawicieli
Patriarchatu Ekumenicznego, po przeprowadzeniu wielu konsulta-
cji i pokonaniu wielu trudności doprowadzono do zwołania I Wszech-
prawosławnej Konferencji Przedsoborowej.

I. Wszechprawosławne Konferencje Przedsoborowe.

1. I Wszechprawosławną Konferencją Przedsoborową odbyła się w

⁷ D. Papandreou, dz. cyt., s. 221.

⁸ Na ten temat zob. A. Znosko, *Prawosławne prawo kościelne*, dz. cyt., II, s. 89-133.

⁹ Por. *Na drodze do Soboru Wszechprawosławnego*, WPAKP 1/1974, s.91.

Chambesy w dniach od 12 do 30 listopada 1976 roku. Obradom przewodniczył przedstawiciel Patriarchy Ekumenicznego, metropolita Chalcedonu Meliton. W konferencji wzięli udział przedstawiciele wszystkich lokalnych Kościołów prawosławnych z wyjątkiem Patriarchatu Gruzińskiego. W skład delegacji Kościoła polskiego wchodził: ks. ihumen Szymon (Romańczuk), ks. Eugeniusz Pańko, ks. Mikołaj Lenczewski.

I Wszechprawosławna Konferencja Przesoborowa zajęła się zgodnie z procedurami i ustaleniami przyjętymi na Międzyprawosławnej Komisji Przygotowawczej ponownym ustaleniem tematów, którymi powinien się zająć przyszły sobór. Na tej konferencji ostatecznie zaakceptowano 10 tematów, które zostaną przedłożone do rozpatrzenia przyszłemu Świętemu Soborowi:

1. Diaspora prawosławna,
2. Autokefalia i sposób jej proklamowania,
3. Autonomia i sposób jej proklamowania,
4. Dyptychy (porządek wymieniania lokalnych Kościołów podczas liturgii),
5. Kwestia nowego kalendarza,
6. Przeszkody w małżeństwie,
7. Readaptacja przepisów kościelnych w sprawie postu,
8. Relacje Kościołów prawosławnych z pozostałym światem chrześcijańskim,
9. Prawosławie i ruch ekumeniczny,
10. Wkład lokalnych Kościołów prawosławnych w realizację chrześcijańskich ideałów pokoju, wolności, braterstwa i miłości wśród ludzi oraz usuwanie dyskryminacji rasowej.¹⁰

Ponadto na tej konferencji większość delegacji poszczególnych Kościołów lokalnych zadeklarowała, które tematy będą opracowywane przez ich Kościoły. Kościół prawosławny w Polsce zadeklarował, że opracuje dwa tematy: „Zagadnienie nowego kalendarza” i „Readaptacja przepisów kościelnych dotyczących postu”.¹¹

¹⁰ D. Papandreou, dz.cyt. s. 222; por. *Pierwsza Wszechprawosławna Konferencja Przesoborowa*, WPAKP 1-2/1978, s. 17-24.

¹¹ Zob. tamże, s. 20,23.

Do opracowania powyższych tematów metropolita Bazyli w marcu 1977 roku powołał Komisję Teologiczną w składzie: ks. protoprezbiter A. Semeniuk, ks. archmandryta Sawa (Hrycuniak), mitrat S. Żeleźniakowicz, mitrat A. Znosko, mitrat A. Szewiel, ks. M. Lenczewski, ks. R. Kozłowski i J. Anchimiuk. Komisja miała opracować do 1 lipca 1977 roku tematy, które zostały trochę inaczej zdefiniowane: „Uzgodnienie postanowień kościelnych w sprawie postu z wymogami dnia dzisiejszego” i „Kalendarium. Zbadanie tej sprawy w świetle postanowień I Soboru powszechnego o Paschalii i znalezienie drogi do odzyskania wspólnoty świętowania dnia Zmartwychwstania Pańskiego”.¹²

Powołana Komisja Teologiczna w swoich pracach odwoływała się do materiałów przygotowawczych na sobór opracowanych przez I Międzyprawosławną Komisję Przygotowawczą w 1971 roku, która zajmowała się zarówno tematem postu jak i nowego kalendarza. W swoim opracowaniu przesłanym następnie do Sekretariatu do spraw Przygotowania Świętego i Wielkiego Soboru, Komisja stwierdza między innymi:

"nasza Komisja Teologiczna doszła do następujących wniosków:

znając cel ustanowienia i wielkie znaczenie postu w życiu wiernych Kościoła chrześcijańskiego i uznając fakt, że istniejąca w Kościele Prawosławnym dyscyplina postna rozwijała się stopniowo i była różnorodna, co nie naruszało i nie narusza jedności Kościoła oraz uznając, że wskazówki odnośnie dyscypliny postu, o których wspominają starożytne źródła chrześcijańskiego piśmiennictwa i kanonów soborów oraz świętych Ojców nie mają znaczenia dogmatów, komisja w całości potwierdza i przyjmuje rekomendacje wyżej wymienionego dokumentu na temat postu”.

Należy w tym miejscu przytoczyć kilka sformułowań z dokumentu Komisji Przygotowawczej, aby wiedzieć o jakie rekomendacje chodzi:

„Wszystkie przepisy dotyczące postu, które istnieją obecnie, powinny być respektowane przez zakonników i przez tych spośród kleru i wiernych, którzy tego pragną i tego się podejmują... Komisja proponuje respektowanie postu w środę i piątek w ciągu całego roku, lecz z używaniem oleju i ryb, z wyjątkiem dni Wielkiego Postu... przestrzeganie aktualnych przepisów szczególnie w pierwszym i Wielkim Tygo-

¹² Zob. WPAKP 1-2/1979.

dniu”. Odnosnie postu przed Bożym Narodzeniem Komisja zgłosiła dwie propozycje:

a) zmniejszyć post o połowę poczynając od dnia św. Barbary i zezwolić na spożywanie oleju i ryb z wyjątkiem pięciu ostatnich dni, lub

b) pozostawić czterdziestodniowy post, zezwalając na rybę i olej podczas wszystkich dni z wyjątkiem trzech pierwszych i trzech ostatnich, w które należy zachować surowy post”.¹³

W tej ostatniej kwestii Komisja Teologiczna Polskiego Kościoła Prawosławnego zaleca dodanie po fragmencie "pozostawić czterdziestodniowy post przed świętem Narodzenia Chrystusa" uwagi, że „zezwała się także świeckim na spożywanie pokarmów mlecznych, z wyjątkiem środy i piątku”.

W kwestii kalendarza Komisja Teologiczna Polskiego Kościoła Prawosławnego, po analizie nadesłanych dokumentów i dyskusji, podjęła następującą decyzję:

„Komisja podtrzymuje punkt widzenia dokumentu opracowanego przez komisję przygotowawczą na podstawie opinii niektórych lokalnych Kościołów Prawosławnych, a mianowicie, że najlepszą drogą do rozwiązania problemu kalendarza i paschalii jest opracowanie i przyjęcie przez wszystkie lokalne Kościoły Prawosławne nowego, bardziej dokładnego kalendarza astronomicznego, który mógłby być zaakceptowany przez cały świat chrześcijański”.

W kwestii daty świętowania Wielkanocy Komisja Teologiczna Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego opowiada się za „utrzymaniem w mocy decyzji o świętowaniu Paschy, podjętej przez I Sobór Powszechny. Decyzja ta daje możliwość większości lokalnych Kościołów utrzymać wspólną datę świętowania Paschy. Poza tym komisja proponuje pozostawić lokalnym Kościołom prawo, w wyjątkowych wypadkach, gdy wymaga tego konieczność, świętowanie Paschy i innych świąt zgodnie z lokalnymi warunkami”.

Zagadnieniem wspólnego świętowania Wielkanocy przez wszystkich chrześcijan zajmowała się Komisja Przygotowawcza, której posiedzenia odbywały się dwukrotnie w Chambesy w dniach 28.VI-3.VII 1977 i w styczniu 1979 roku. W pracach komisji uczestniczyli zarówno wybitni teolodzy, jak i zaproszeni wybitni specjaliści w dziedzinie

¹³ *Dokumenty Komisji Przygotowawczej*, dz.cyt., s. 27-28.

astronomii i matematyki z Rady Astronomicznej Akademii Nauk ZSRR, Niemieckiego Instytutu Astronomii, Obserwatorium Morskiego ze Stanów Zjednoczonych oraz z Obserwatorium Astronomicznego Uniwersytetu w Atenach.¹⁴ Efektem prac tej specjalnej Komisji było dokładne wyliczenie dat świętowania Wielkanocy do roku 2500.

1. Teksty opracowane przez lokalne Kościoły prawosławne i komisję przygotowawczą zostały opracowane przez Sekretariat do spraw Przygotowania Soboru i stały się przedmiotem obrad II Wszechprawosławnej Konferencji Przygotowawczej, która odbyła się w dniach 3-12 września 1982 roku w Chambesy. Kościół polski reprezentowali: ks. biskup Sawa (Hrycuniak), ks. protoprezbiter Atanazy Semeniuk oraz pan Jan Anchimiuk.

Konferencja ta rozpatrzyła szeroki wachlarz problemów związanych z małżeństwem, kalendarzem i postem to jest z 5, 6 i 7 tematami przyjętymi na pierwszej Konferencji Przygotowawczej. Tematy te tylko pozornie należą do tzw. sfery dyscypliny kościelnej. Jak zaznacza biskup Jeremiasz, uczestnik tej konferencji, „w Kościele Prawosławnym nie da się przeprowadzić podziału na dogmatykę, pojmowaną jako „teoria” i praktyka. Teologia pojmowana jest raczej jako wyraz życia Kościoła. Oznacza to, że każde posunięcie w sferze praktyki jest równoznaczne z zajęciem tego lub innego stanowiska w sferze doktrynalnej i odwrotnie”.¹⁵ Dlatego dokumenty przyjęte przez tę Konferencję są bardzo wyważone i ostrożne aby nie naruszać istniejącej harmonii. Za przykład może tu posłużyć rozważany na konferencji problem daty świętowania Wielkanocy. W całokształcie tego zagadnienia obok dokładności naukowej wyliczeń astronomicznych ważna jest samoświadomość eklezjologiczna jednego i niepodzielnego Prawosławia i realność kosmicznego znaczenia Zmartwychwstania.¹⁶ Wyrazem tego były listy, które nadeszły na adres przewodniczącego konferencji, między innymi z Patriarchatu Jerozolimskiego i społeczności mnichów z Góry

¹⁴ Zob. *Z życia kościelnego w Polsce i za granicą*, WPAKP 3/1979, s. 38-39.

¹⁵ J. Anchimiuk, *Przygotowanie do Soboru Wszechprawosławnego*, WPAKP 1-2/1983, s. 80.

¹⁶ Por. *Małżeństwo. Post. Kalendarz. Decyzje Drugiej Wszechprawosławnej Konferencji Przesoborowej*, tamże, s. 83-84.

Atos, zawierające prośbę o niepodejmowanie wiążącej decyzji w sprawie daty Wielkanocy.

II Konferencja przygotowawcza przyjęła trzy dokumenty będące propozycją dla Świętego i Wielkiego Soboru: „Przeszkody w małżeństwie”, „Stan mniszy biskupów” i „Problem kalendarza”.¹⁷ W sprawie postu postanowiono, że w mocy pozostaje dotychczasowa praktyka zezwalająca na elastyczne stosowanie obowiązujących przepisów kościelnych. Przy podjęciu takiej decyzji przeważała opinia, że „przygotowania poczynione do dnia dzisiejszego, są niewystarczające i nie dają możliwości wypowiedzenia się jednomyślnie na ten temat”. Dlatego też „w celu uniknięcia decyzji przedwczesnej i umożliwienia lokalnym Kościołom prawosławnym przygotowania swoich wiernych w duchu wierności tradycji II Konferencja Przesoborowa proponuje lokalnym Kościołom prawosławnym, aby przedłożyły Sekretariatowi Przygotowawczemu ... swoje uwagi na ten temat na podstawie istniejących już materiałów i przekazuje tę kwestię do ponownego rozpatrzenia na jednej z następnych Wszechprawosławnych Konferencji Przygotowawczych”.

Ponadto II Konferencja Przygotowawcza określiła tematykę prac III Wszechprawosławnej Konferencji Przygotowawczej.

1. III Wszechprawosławna Konferencja Przesoborowa odbyła się również w Chambesy w dniach od 28. Października do 6 listopada 1986 roku. Kościół Prawosławny w Polsce reprezentowali biskup Jeremiasz (Anchimiuk), ks. Jerzy Tofiluk i Mikołaj Kozłowski.

Podczas tej konferencji ponownie rozpatrzono problem readaptacji przepisów kościelnych o poście i tym razem wypracowany wspólny dokument, który został przekazany do rozpatrzenia przez przyszły Sobór. Ponadto rozpatrzono trzy tematy: relacje Prawosławia ze światem chrześcijańskim, relacje Prawosławia z ruchem ekumenicznym oraz udział Prawosławia w realizacji chrześcijańskich ideałów pokoju, wolności, braterstwa i miłości wśród ludzi.¹⁸

Wraz z zakończeniem prac nad tymi tematami i opracowaniem dokumentów do zakończenia prac przygotowawczych do soboru do roz-

¹⁷ Pełny tekst dokumentów II Wszechprawosławnej Konferencji Przygotowawczej w tłumaczeniu na język polski został opublikowany w WPAKP 1-2/1983, s. 82-85.

¹⁸ Zob. *Z życia Kościoła Prawosławnego*, WPAKP 1/1987, s. 78.

patrzenia pozostały jeszcze cztery najtrudniejsze problemy: diaspory, dyptychów oraz sposobu proklamowania autokefalii i autonomii. Z sytuacji powstałej po ogłoszeniu autokefalii Kościoła Prawosławnego w Ameryce, jurysdykcyjnej różnorodności diaspory w Ameryce i Europie Zachodniej oraz z przesłanych zgodnie z ustaleniami I Konferencji przygotowawczej przez Kościoły opracowań tych zagadnień wynikały bardzo duże rozbieżności interpretacyjne i ogrom problemów do rozstrzygnięcia. Dlatego też III Konferencja Przygotowawcza zwróciła się z prośbą do tych Kościołów lokalnych, które wcześniej nie deklarowały, że opracują te tematy, aby przesyłały do Sekretariatu przygotowawczego swoje opinie. Poproszono również, aby Sekretariat opracował wszystkie te dokumenty i na ich podstawie opracował „protokół rozbieżności”.

Sobór Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w 1987 roku sformułował swoją opinię i przesłał ją do sekretariatu. W dokumencie tym czytamy między innymi:

a) „...uwazamy, że może nadać Kościół – Matka, który sam posiada kanoniczną autokefalię i znajduje się w kanonicznej wspólnocie z całą pełnią Prawosławia,

b) bez błogosławieństwa Kościoła – Matki nadanie autokefalii jest niekanoniczne,

c) Kościół – Matka bierze na siebie odpowiedzialność za czynności poprzedzające ogłoszenie autokefalii,

d) nadanie autokefalii nie powinno mieć charakteru politycznego,

e) wszystkie budzące wątpliwości autokefalie powinny zostać rozpatrzone przez Sobór Wszechprawosławny w imię jedności Prawosławia (...)

uznajemy autokefalię Kościoła czeskosłowackiego (...),

uznajemy autokefalię Kościoła amerykańskiego”¹⁹.

Sekretariat do spraw Przygotowania Soboru opracował wszystkie dokumenty, pogrupował ze względu na podobieństwa, sformułował różnice i opracował dokument o nazwie „Raport o zbieżnościach i rozbieżnościach w czterech tematach IV Wszechprawosławnej Konferencji Przygotowawczej”, który opublikowano w trzech językach w 1987

¹⁹ *Dokład o sowpadienijach i raschożdzenijach po czetyriem tiemam powiestki dnia IV Wsieprawoslawnego Predsobornogo Sowieszczanija*, Chambesy-Geneve 1987 (mps).

roku. Do raportu dołączono wszystkie opracowania przesłane przez lokalne Kościoły Prawosławne.

Z przedłożonego raportu i opracowań wynika, że rozbieżności we wszystkich tematach pojawiają się zarówno w ocenie i interpretacji kanonów, jak i interpretacji niektórych wydarzeń z historii Kościoła. Granica podziału przebiega dość wyraźnie między Kościołami tradycji greckiej (Konstantynopol, Aleksandria, Jerozolima, Cypr i Grecja) a Kościołami innych tradycji (Patriarchat Antiocheński, Moskiewski, Serbski, Rumuński i inne). Możemy mówić o dwóch zasadniczych trudnościach w rozwiązaniu problemu diaspory, autokefalii i autonomii. Z jednej strony jest to złożoność i wielowarstwowość tych zagadnień, z drugiej zaś tendencyjność, bądź jednostronność w tłumaczeniu tych pojęć mająca swoje źródło we współczesnych tendencjach do samodzielności nowych Kościołów jak również w tendencjach „polityczno-imperialnych” pojawiających się w niektórych Kościołach. Dodatkową trudnością jest fakt, że nie ma kanonów zarówno Soborów Powszechnych i lokalnych jak również Ojców Kościoła, które kodyfikowałyby zasady istnienia diaspory lub sposób wprowadzenia autokefalii. Zasady te można jedynie wypracować na kanwie prawa kanonicznego i świadomości prawnej Kościoła. Wszystko zależy od dobrej woli przy interpretacji niektórych orzeczeń prawa oraz od dobrej woli kształtujących te zasady współcześnie.

Duży postęp w rozwiązaniu tych trudnych problemów poczyniono podczas dwóch kolejnych posiedzeń Międzyprawosławnej Komisji Przygotawczej w listopadzie 1990 i listopadzie 1993 roku. Komisje te przygotowały i przyjęły dwa ważne dokumenty²⁰, z których pierwszy „Prawosławna diaspora” jest ostateczny i będzie przekazany już przyszłemu soborowi do dalszych prac. Drugi dokument „Autokefalia i sposób jej proklamowania” posiada jedną nierozstrzygniętą kwestię: „kto ma ogłosić autokefalię przez wydanie tomosu”. Tym niemniej przyjęcie tego dokumentu, nawet z zastrzeżeniem, stwarza nadzieję na pozytywne rozwiązanie tego drażliwego problemu.²¹

²⁰ Dokumenty zostały opublikowane w 1994 roku przez Prawosławne Centrum Patriarchatu Ekumenicznego w Chambesy wraz z protokołami posiedzeń Międzyprawosławnej Komisji Przygotawczej.

²¹ Kościół Prawosławny w Polsce sformułował swoją propozycję rozwiązania tego problemu uznając, że sposób rozstrzygnięcia trudnej i spornej sytuacji w Kościele

Dalszy tok prac Międzyprawosławnej Komisji Przygotowawczej został wstrzymany powstałym konfliktem między Patriarchatami Konstantynopola i Moskwy. Chodziło wówczas o spór wokół autonomii Kościoła w Estonii, który w pewnym okresie doprowadził nawet do zerwania jedności eucharystycznej między tymi Kościołami.

Na przełomie lutego i marca 1999 roku ponownie zebrała się Komisja Przygotowawcza, która jednak nie przyczyniła się do przyspieszenia prac przygotowawczych do przyszłego Soboru. Komisja ta 2 marca 1999 roku ogłosiła następujący dokument:

„Międzyprawosławna Komisja Przygotowawcza zebrała się w Prawosławnym Centrum Patriarchatu Ekumenicznego w Chambesy (Genewa) aby omówić nierozstrzygnięte zagadnienia dla prac Świętego i Wielkiego Soboru Kościoła Prawosławnego. W toku dyskusji pomiędzy przedstawicielami lokalnych świętych Kościołów Prawosławnych – i zgodnie z propozycjami niektórych z nich – postanowiono, że ze względu na trwający obecnie cykl świąteczny nie ma dostatecznie dużo czasu na to, aby wyczerpać zagadnienia, zgodnie z przyjętym programem, na obecnym posiedzeniu Międzyprawosławnej Komisji Przygotowawczej. W związku z powyższym uznaje się za celowe zwołać ją w bardziej odpowiednim czasie w najbliższej przyszłości.

W toku dyskusji było także wyrażone wspólne pragnienie wszystkich przedstawicieli lokalnych świętych Kościołów Prawosławnych zakończyć możliwie szybko prace przygotowawcze problematyki Świętego i Wielkiego Soboru, w celu zwołania go z chwilą wkroczenia w trzecie tysiąclecie, aby wyrazić w najlepszy sposób prawosławne świadectwo wobec współczesnego świata.

Termin zwołania następnej Międzyprawosławnej Komisji Przygotowawczej zostanie określony przez Świętobliwego Patriarchę Ekumenicznego po uzgodnieniu ze Świętobliwymi Zwierzchnikami lokalnych Świętych Kościołów Prawosławnych”.²²

Bułgarii w 1998 roku jest do przyjęcia przez wszystkie Kościoły prawosławne w sprawie ogłoszenia nowych autokefalii. W propozycji tej chodzi o to, aby zwierzchnicy wszystkich Kościołów autokefalicznych (patriarchatów i metropolii) zebrani w jednym miejscu wspólnie podpisali i ogłosili swoją decyzję.

²² Tłumaczenie własne z języka rosyjskiego.

Refleksje i perspektywy

Długi okres przygotowawczy świadczy o trudnościach stojących na drodze do Świętego i Wielkiego Soboru Wschodniego Kościoła Prawosławnego. Należy jednak pamiętać, jedności dogmatycznej Prawosławia nie towarzyszy jedność administracyjna. Patriarcha Ekumeniczny, posiadający prymat honorowy, ma prawo i jest upoważniony do podejmowania inicjatyw, nie może jednak zwołać żadnej konferencji wszechprawosławnej bez otrzymania zgody wszystkich zwierzchników Kościołów lokalnych. Jeżeli się jeszcze przy tym uwzględni istniejące nieporozumienia i różnice zdań co do autokefalii niektórych Kościołów, różnice w sytuacji politycznej i ekonomicznej, to obraz i stopień tych trudności staje się jeszcze bardziej wyraźny. Jednak jak wyraził to nieżyjący już metropolita Chalcedonu Meliton, który przewodniczył wszystkim dotychczasowym Wszechprawosławnym Konferencjom Przygotowawczym „zamyśl Boży urzeczywistnia się często przy zastosowaniu sposobów, dróg i praw, które przewyższają naszą wiedzę, zdolności pojmowania i widzenia. Urzeczywistnia się zgodnie z Bożą metodą antynomii i paradoksu”²³ Dlatego mimo wszystkich trudności prace na drodze do Soboru jednak trwają i będą kontynuowane.

Długi czas przygotowań nie zawsze musi być traktowany jako niekorzystne zjawisko. Odkładanie terminu zwołania soboru przyczyniło się do dostrzeżenia wielkości problemów i do wykrycia się poglądów. Pozwoliło na wszechstronne i dogłębne przestudiowanie wielu ważnych zagadnień.

Tematyka przyszłego Soboru budzi czasami wątpliwości. Stawiane są pytania: „dlaczego nie ma zagadnień doktrynalnych?”, „dlaczego nie rozważa się możliwości zmian w liturgii?”. A przecież ważną i charakterystyczną była prawie całkowita zgoda, która przejawiała się zarówno na Rodos podczas formułowania katalogu tematów przyszłego Soboru, jak i ponownie w 1976 roku podczas I Wszechprawosławnej Konferencji Przygotowawczej ustalającej tematykę prac przygotowawczych. Historia soborów powszechnych pokazuje, że sprawami doktryny o dogmacie zajmowano się wówczas kiedy pojawiały się herezje trynitarnie, chrystologiczne czy też problem ikon. Dzisiaj takich bądź podob-

²³ Zob. w J. Anchimiuk, *Przygotowania do Soboru Wszechprawosławnego*, art. cyt., s. 79.

nych problemów nie ma, doktryna i dogmat nie są zagrożone i nie należy dążyć do poszukiwania herezji.

Kościół prawosławny nie potrzebuje chyba fundamentalnej reformy liturgicznej. Jak zaznaczył Damaskinos, metropolita Szwajcarii, jeżeli nawet pojawią się czasami nowości czy próby adaptacji przepisów liturgicznych to muszą spełniać jeden warunek: być kontynuacją przeżywanej prawdy. Możemy powiedzieć, że w świadomości przeżywania liturgicznego jest jakaś zgoda na adaptację z jednej strony, ale i wymóg kontynuacji z drugiej. Oczywistym jest, aby życie liturgiczne było żywe, potrzebne są ciągle nowe impulsy. Śledząc historię rozwoju życia liturgicznego Kościoła wschodniego możemy dostrzec, że takie impulsy były dostarczane przez te lub inne centra promieniowania duchowego i tak jest dzisiaj. Mądre i świadome przyjmowanie zapisów *Typikonu*, doświadczenia duchowe oraz głębokie przeżywanie liturgii mają większe znaczenie niż jakikolwiek zapis soboru. W historii żaden Sobór powszechny nigdy nie narzucał zdecydowanej i zunifikowanej formy życia liturgicznego.²⁴

Pomimo długiego okresu przygotowań, wielu jeszcze nie rozstrzygniętych problemów jest powszechne oczekiwanie i powszechna zgoda na zwołanie soboru, które będzie miało ogromne znaczenie dla całego Prawosławia i szerzej dla całego chrześcijaństwa. Należy mieć nadzieję, że w ciągu najbliższych lat Wielki Sobór Kościoła Prawosławnego zostanie zwołany.

²⁴ Por. D. Papandreou, art. cyt., s. 225.